

Összefoglalás és előretekintés

A magyar kormányok délvidéki politikájának fő vonásai (1914–1944)

Az 1941. áprilisi, Jugoszlávia elleni katonai támadás révén Magyarországhoz csatolt délvidéki területeken a magyar uralkodó körök délszláv politikájában sajátos *kettősség* figyelhető meg. Már a határt átlépő hadsereg is különböző instrukciókat kapott a horvátokkal és szerbekkel tanúsítandó magatartást illetően. Tekintettel az usztasa Horvátországgal kapcsolatos területi vitákra és külpolitikai megfontolásokra, a bevonuló hadsereg a Muraközben szigorúan tartotta magát a horvátokkal szembeni megkülönböztetett, barátságos bánásmódhoz. A szerbeket és a „szerb érzelmű lakosságot” nemzethűségi szempontból megbízhatatlannak, Magyarországgal szemben eleve ellenséges csoportnak minősítették. Ez a kategorizálás az első hetekben nemcsak a lakosság nemzetiség szerinti eltérő besorolását jelentette, nem is kizárólag az 1918 után letelepedett ún. nem őslakos délszlávokat sújtotta, hanem magában foglalta a zsidók és kommunisták elleni represszió politikáját is.

A bevándoroltak, optánsok és telepések kiutasítása, a jugoszláv agrárreform felszámolása nem volt új elem a magyar kormányok nemzetiségpolitikájában, hiszen a korábban viszcacsatolt területeken is sor került a csehszlovák, illetve a román agrárreform revíziójára. A Délvidéken azonban két körülmény mégis sajátosan keménnyé tette az ún. nem őslakos délszlávokkal, s általában a szerbekkel kapcsolatos politikai gyakorlatot. Egyrészt a szerbek esetében hiányzott az akár csak a függetlenség látszatát keltő anyaország, amely lépéseivel ellensúlyt adhatott volna a retorziók politikájának. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a különleges helyzetű

Bánátot leszámítva, Szerbiában csak elenyésző számú szóránymagyarok élt, s így a magyar nemzetiség elleni esetleges retorzióktól – mint például Erdélyben – nem kellett tartani. Másrészt a Délvidék, s a fentebb említett okok miatt elsősorban a Bácska kísérleti terepéül kínálkozott a nemzetiségi kérdés katonai körök által elképzelt megoldásának, amelyhez, mint láttuk, az ereje teljében lévő Németország kínálta a példát. Erre nemcsak azért nyílt lehetőség, mert a második világháború első időszakában a hadsereg belpolitikai befolyása általában erősen megnövekedett, hanem amiatt a sajátos körülmény miatt is, hogy a hadsereg egy időre szinte kizárólagos politikai tényezővé vált a Délvidéken. Ezért aztán – főként a katonai közigazgatás első időszakában, illetve 1942 januárjában – a magyar nacionalizmus türelmetlen, szélsőséges irányzata, a „kemény kéz” politikája vált dominánssá a szerbekkel szemben. Komoly lépéseket tettek, hogy az állam egységét és területi gyarapodását potenciálisan veszélyeztető nemzetiségeket tömegesen kitoloncolják, kitelepítsék, a bukovinai székelyek átköltöztetését folytatva a magyar telepítéseket kiszélesítsék, azaz, hogy a Bácska lehetőleg tisztán magyar összetételű kialakítsák.

A szerb nemzetiségi kérdésnek ez a megoldási módja azonban a német kormány és a szerbiai német katonai körök tiltakozása miatt zátonyra futott. Fokozatosan világossá vált az is, hogy a magyar katonai vezetés elképzelései egyre nagyobb akadályokat gördítenek a kormány által szorgalmazott délvidéki konszolidáció útjába, s ennek révén egyre több veszélyes gyújtóanyag halmozódik fel, ami a jugoszláv kommunisták vezette ellenállási mozgalom erősödéséhez vezetett.

A Bárdossy-kormány idején a realitások felismerése még nem járt komolyabb politikai konzekvenciákkal a szerbek vonatkozásában, bár a kormány a polgári közigazgatás bevezetése után, azért, hogy a Délvidéket az ellenforradalmi rendszerbe beillesse, igyekezett valamiféle modus vivendit találni a szerbeknek is.

1942 januárjában ismét a hadsereg vált a „szerb kérdés” megoldásának döntő tényezőjévé. A „partizánvadász” razziának a kormány elsősorban külpolitikai szerepet szánt. Azt próbálta ezzel is a németek tudomására hozni, hogy a magyar

hadseregére nem a keleti hadszíntéren, hanem az országban, főként annak déli határain van szükség, hiszen a Balkánról – úgymond – máris átcsaptak a „bolsevista felkelés” hullámai. A katonai vezetés és az akciót vezető parancsnokok azonban már kezdettől fogva más okok miatt is fontosnak tartották a tisztogató akciókat. Az ellenállási mozgalom „végleges” felszámolásán és a mozgalmat támogató lakosság elrettentésén kívül a „nemkívánatos” elemektől is megpróbálták megszabadulni, helyet igyekezvén csinálni ezzel az újabb magyar telepítések számára. A több ezer halálos áldozatot követelő razzia azonban már túllépte a kormány által kívánatosnak tartott kereteket: külpolitikai akadályokat gördített törekvései elé, belpolitikailag pedig szinte lehetetlenné tette a rendszer zökkenőmentes működését a Délvidéken.

A horvát nemzetiség esetében még az ún. nem őslakosok között sem került sor ilyen szélsőséges lépésekre, nagy tömegeket érintő retorziókra. A délvidéki horvát nemzetiségi kérdést békés, mondhatni hagyományos eszközökkel próbálták az egymást követő magyar kormányok megoldani. Ebben döntő szerepet játszott a függetlenség látszatát keltő, Németország szövetségi rendszeréhez tartozó anyaország megléte, s ezért – a két ország területén élő magyar, illetve horvát nemzetiség létszámának jelentős eltérése ellenére – a „reciprocitás” politikája többé-kevésbé járható útnak bizonyult.

Kállay – immár mélypontról indulva – igyekezett egységesíteni a kormány szerb és horvát nemzetiségpolitikáját, felerősítve toleráns vonásait. Ehhez a döntő lökést a háború menetében bekövetkezett fordulat és a nyugati szövetséges hatalmaknál megkezdett diplomáciai próbálkozások adták. A legfelső hatalmi körökben is politikai erő-átcsoportosulás ment végbe, s megnövekedett az angol orientációjú csoportok politikai befolyása. Ennek következtében a Teleki és Bethlen nevével fémjelzett, az adott kül- és belpolitikai törekvésekhez és az „államrezon” követelményeihez jobban idomulni tudó nacionalista áramlat kerekedett felül. Ez kiegyenlítettebb délszláv politikát kívánt, legalább a szerbek konzervatív, jobboldali, revíziót elfogadó rétegének megnyerését feltételezte. A Báróssy-kormány délszláv politikájának kettősségét a körülmények hatására feloldó, a szerbek irányában is toleránsabb

nemzetiségpolitika jelentősen csökkentette a Délvidéken kialakult feszültséget, jobban szolgálta a „Szent István-i” állam-eszme fogalmába sűrítendő magyar nemzetiségpolitikai törekvéseket, s eredményeivel először keltett olyan reményeket a szerbek között, hogy ha korlátozott módon is, de élhetnek a rendszer kínálta nemzetiségi jogokkal. Kállay délszláv nemzetiségpolitikája azonban ekkor már a szövetséges hatalmak, illetve a jugoszláv emigránskormány köreiben is komolyabb visszhang nélkül maradt, s a Délvidéken sem érte el a *kívánt* hatást.

Az ellenállás megítélésében Kállay nézetei semmiben sem különböztek elődje véleményétől. Ő is a mozgalom felszámolására törekedett, feltétel nélküli rendszer- és államhűséget követelt a délszlávoktól. A módszereket tekintve azonban nem lebecsülendő a közöttük mutatkozó különbség. Az ellenállási mozgalmat Kállay úgy próbálta felszámolni, hogy eközben ne taszítsa el magától délvidéki potenciális támogatóit. Felismerte azt, hogy ha a megtorlás válogatás nélkül az egész szerb lakosságot érinti, akkor annak semlegesíthető rétegei is az ellenállás oldalára állnak. Azok a délszláv körök azonban, amelyekben a miniszterelnök mintegy törvényszerűen találta meg délvidéki politikájának támaszát, valójában nem képviseltek reális politikai erőt.

Magyarország német megszállása után a Sztójay-, illetve a Lakatos-kormány a „kemény kéz” politikáját újította fel, amely a szerbek mellett elsősorban a zsidókra zúdított újabb szenvedéseket. Az ellenforradalmi Magyarország egész rendszerének és nacionalista nemzetiségpolitikájának végső összeomlása előtt még egy, utolsó kísérletre került sor: a magyar és szerb jobboldali, konzervatív nacionalista erők összefogására. Ez a kísérlet, mint láttuk, az ún. bácskai szerb véderő felállításának tervében fogalmazódott meg, amelyet azonban már megszületésének pillanatában túlhaladott az idő.

Számonkérés vagy megbékélés? (1944 ősze–1945 tavasza)

1944. október végén a Vajdaság nagy része felszabadult, az itt élő népek számára véget ért a háború. Ezen a vidéken azonban 1944 ősze nem pusztán a békét, s a már ekkor nyíltan hirdetett társadalmi forradalom kezdetét jelentette, hanem egyúttal a határváltozást is, amelyet a később megkötött békeszerződések szentesítettek. A háborút kisebbségként átélő délszláv lakosság egy erős, győztes ország katonájának és polgárának érezhette magát, a néhány héttel korábban még az uralkodó nemzet státusát élvező magyarság pedig ismét kisebbségi sorba került. Az 1918-as állapothoz képest azonban olyan tehertétellel is szembe kellett néznie a több mint félmillió vajdasági magyarságnak, amely – főként kezdetben – kétségtelesen befolyásolta, bár nem domináns módon, helyzetének alakulását. A magyar ellenforradalmi rendszer 1941–1944 között folytatott nacionalista nemzetiségpolitikájának, a súlyos áldozatokkal járó „partizánvadász akcióknak”, a statáriális bíróságok elrettentő ítéleteinek friss emléke nem múlt, nem múlhatott el nyomtalanul. A számonkérés, a népi bíróságok szigorú ítéletei joggal sújtották az atrocitások tevőleges résztvevőit és egyes felelős politikusokat, köztük olyan volt magas rangú katonákat, mint Feketehalmy-Czeydner Ferenc, Grassy József, illetve Deák Leó, Milan L. Popović és mások.¹

A helybeli délszláv lakosságnak és a gyorsan visszatérő kitelepítetteknek a kisemmizettség és az áldozatok miatt érzett jogos gyűlölete a néphatalom megszilárdulása előtt több helyen átcsapott a „mindenért visszafizetünk” válogatás nélküli bosszújába is, és sok ártatlan áldozatot követelt az ottani magyarság soraiban.² A lehetséges megtorlások reális veszélyét felismerve a székely telepesközséget, Józseffalvát a partizánegységek például csak akkor foglalták el, „amikor a Bukovinából idetelepítetteket már evakuálták, mert feltételezték, hogy sürgősen vérontásra kerülhet sor”.³

Az ottani délszláv lakosság hangulata, a Vajdaság, főként a Bácska és a Bánát kevert nemzetiségi összetétele, a front közelsége és szükségletei, a helyi ellenállási mozgalom gyengeségei sajátos lépések és intézkedések megtételére készítették a

Legfelsőbb Parancsnokságot. 1944. október 22-i hatállyal a Bácskában, a Bánátban és Baranyában (a Vajdasághoz tartozó Szerémséget az intézkedés nem érintette) *bevezették a katonai közigazgatást*. A források arra engednek következtetni, hogy a Legfelsőbb Parancsnokság döntése az október 2-át követő napok eseménye lehetett. 1944. október 2-án ugyanis a JKP Tartományi Bizottsága még úgy foglalt állást, hogy hasonlóan Jugoszlávia többi területéhez, a hatalmat a felszabadított Vajdaságban is kizárólag a népfelszabadító bizottságok gyakorolják majd. E bizottságok legfontosabb feladatát ekkor abban jelölték meg, hogy saját kezelésükbe kell venniük az állami tulajdonban lévő gyárakat, a mezőgazdasági birtokokat és a kereskedelmi vállalatokat, valamint a megszállókkal együttműködők vagyont, s „a leghatározottabban fel kell lépniük az ötödik hadoszlop ellen . . . különösen a svábok és magyarok ellen”, akik „megsemmisítették, kirabolták és durván bántalmazták népünket”.⁴ A katonai közigazgatás bevezetése azonban nem jelentette a népfelszabadító bizottságok felszámolását. Erre utal a Népfelszabadító Nemzeti Bizottság és a Vörös Hadsereg Parancsnoksága között október 22-én megkötött megállapodás. Ennek értelmében a polgári karhatalmat a felszabadított vajdasági területeken is a népfelszabadító bizottságok szervezik meg, tekintettel arra, hogy a Vörös Hadsereg bevonulása előtt a partizánegységek már számos várost és falut felszabadítottak.⁵

A Tito marsall által október 17-én aláírt rendelet a katonai közigazgatás bevezetését a következőkkel indokolta: „A Bánát, a Bácska és Baranya felszabadulása megköveteli e területeken a helyzet minél gyorsabb normalizálását és a népi demokratikus hatalom normális működésének megteremtését. Azok a rendkívüli körülmények, amelyek között e területek a megszállás idején éltek, valamint annak szükségessége, hogy minél gyorsabban és teljesebben hárítsunk el minden olyan szerencsétlenséget, amelyet népünknek okoztak a megszállók és az ide telepített idegen elemek, s a gazdaság teljes mobilizálása a népfelszabadító háború minél sikeresebb folytatása érdekében megköveteli, hogy kezdetben minden hatalom a hadsereg kezében legyen.” A katonai közigazgatás ideiglenes jellegű – folytatódik a rendelet –, s a háború befejezéséig fog

tartani. Utána minden hatalmat a népfelszabadító bizottságok vesznek át. A rendelet értelmében viszont a közigazgatási és bírói hatalmat addig a hadsereg egységei gyakorolják, és intézkedéseiket a népfelszabadító bizottságok kötelesek támogatni és végrehajtani. A katonai közigazgatás parancsnoka – erre a tisztségre Ivan Rukovina vezérőrnagyot nevezték ki – közvetlenül a főparancsnokságnak volt alárendelve.⁶

Ivan Rukovina október 22-én kibocsátott felhívása részleteiben indokolta a Legfelsőbb Parancsnokság rendeletét. A katonai közigazgatás feladata – olvashatjuk az említett dokumentumban –, hogy „megakadályozza minden ellenséges és népellenes elem tevékenységét, mobilizálja e területek minden anyagi és emberi erejét a német megszállók és segítők elleni háború továbbfolytatásához”. Felhívta az antifasiszta erőket, elsősorban a szláv lakosságot, hogy segítse azokat az intézkedéseket, amelyek „a nemzeti jövő és e területek délszláv jellegének megőrzése . . . valamint a szabad, demokratikus föderatív Jugoszlávia megteremtése érdekében szükségesek”. Végül Rukovina felhívása leszögezte, hogy a szabotázsakciók résztvevői felett a katonai bíróságok a legszigorúbban fognak ítélni.⁷

A Vajdasági Népfelszabadító Egységfront lapjában, a *Slobodna Vojvodina*-ban 1944. október 28-án Nikola Petrović, a JKP Tartományi Bizottságának tagja „Történelmi határozat” címmel cikket írt a katonai közigazgatás bevezetéséről. Hangsúlyozta, hogy ez az intézkedés nem lepte meg a szláv lakosságot, hiszen a felszabadulással nem szűnt meg a nép aggodalma. Majd így folytatta: „A német és magyar hódító hordákat ugyan szétvertük, illetve nyugat felé vetettük, de az általuk széthintett mérges gyomot még nem irtottuk ki gyökeresen . . . Az idegen elemek tíz- és százazrei – akiket azokra a területekre telepítettek, ahol elődeink irtották ki az erdőket, csapolták le a mocsarakat, megteremtve a civilizált élethez szükséges feltételeket – még mindig lövöldöznek a sötétből harcosainkra, s az orosz katonákra, és mindent megtesznek, hogy megakadályozzák a helyzet normalizálódását, arra készülve, hogy ebben a számunkra nehéz helyzetben a kellő pillanatban ismét hátunkba döfjék a kést . . . A nép érzi, hogy szükség volt erre a határozott lépésre, s hogy szükség van olyan energikus lépé-

sekre, amelyek biztosítják a Bánát, a Bácska és Baranya jugoszláv jellegét.”

Hasonló szellemben íródott a Vajdasági Tartományi Bizottság 1944. november 13-i levele is. A hangsúly ebben is a németek és a magyarok háború alatti magatartására helyeződik. „Ezt az intézkedést azért vezették be – olvashatjuk a levélben –, mert a mi területünkön sok német és magyar él, akik a megszállás alatt ellenségesen viselkedtek a szláv lakossággal, és olyan gatzettekben vettek részt, amelyeket a megszállók szerveztek népünk ellen. Különösen az itteni svábok viselkedtek barbár módon a szerbekkel és népünk más rétegeivel. Ezért gyökeresen le kell számoljunk minden svábbal és mindazokkal a magyarokkal, akik büntettedet hajtottak végre.”⁸

A katonai közigazgatás bevezetését tehát a korabeli források, levelek főként az idegen, tehát ellenséges elemek végső szétzúzásával, s az adott terület délszláv jellegének megteremtésével indokolják, a többi, ugyancsak idézett dokumentumból azonban kitűnik, hogy e megfontolásokon túl tágabb értelmű *politikai* és *gazdasági* szempontok is közrejátszottak e lépés megtételében. Ez utóbbiak között fontos igény volt a bánáti, a bácskai és baranyai népfelszabadító bizottságok szerémségénél jóval gyengébb pozíciójának megerősítése, konszolidációjuk szükségessége.

Nem hagyható figyelmen kívül a front közelsége, s a Magyarország területéről várható német ellencsapás lehetősége sem, amelyre a baranyai Bolmány (Bolvan) térségében novemberben vívott súlyos harcok figyelmeztettek. Komolyan számoltak még a nem szláv nemzetiségek diverzánsakcióival, ilyenekre azonban gyakorlatilag nem került sor. A front és a leginkább lerombolt szerb és horvát területek közelsége ugyancsak kemény gazdasági erőfeszítéseket követelt a Vajdaságban. Mindezek a tényezők együttesen készítették a Legfelsőbb Parancsnokságot, hogy a Bánátban, a Bácskában és Baranyában bevezesse a katonai közigazgatást.

A katonai közigazgatásba bevont részeket két területre (Bánát, illetve Bácska-Baranya), valamint kilenc körzetre osztották. Újvidék, Szabadka, Óbecse, Zombor, Zrenjanin, Nagykinda (Velika Kikinda), Pancsova, Versec (Vršac), valamint Baranya alkotott egy-egy önálló parancsnokságot. Élükön pa-

rancsnokok, politikai biztosok és azok helyettesei álltak. Hét osztályt állítottak fel: az általános, a katonai közigazgatási, a gazdasági, a közlekedési és technikai, az egészségügyi, a kulturális, valamint a bírósági osztályokat.

A katonai közigazgatás bevezetése – amint erre már utaltunk – nem jelentette a népfelszabadító bizottságok felszámolását, a bizottságok azonban alárendelt, főként végrehajtó szerepet játszottak. A németek lakta falvakban egyenesen megtiltották a népfelszabadító bizottságok megalakítását, s lényegében ugyanez történt a katonai közigazgatás első időszakában a magyar településeken is, pontosabban szólva itt az etnikai alapon szerveződő bizottságok létrehozását tiltották meg.

A fegyveres védelmet a katonai közigazgatásnak, azaz a hadseregnek alárendelt népőrség látta el, amelynek tagjai szinte kizárólag a szláv etnikumból verbuválódtak. Feladatuk a rend fenntartása, letartóztatások foganatosítása és a helyi objektumok őrzése volt.⁹

A katonai közigazgatás gyakorlatilag átfogta és ellenőrizte az egész gazdaságot. Az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa) 1944. november 21-i határozata értelmében elkobozták a németek, valamint a háborús bűnösök és kiszolgálóik vagyonát. Ez a Vajdaságban már 1944–1945 fordulóján jelentős változásokat idézett elő a tulajdonviszonyokban. A 992 ipari üzem közül ily módon 516, tehát az üzemek több mint 50%-a került állami tulajdonba. Hasonló folyamat játszódott le a mezőgazdaságban is. A Vajdaság 3 282 699 kat. hold megművelt területéből az állami földreformalapot 1945 elején 1 147 639 kat. hold, azaz a föld 35%-a alkotta. A Vajdaságon belül a Bácskában volt a legmagasabb az elkobzott földek aránya, 601 717 kat. hold, azaz az állami földalap 51,8%-a.¹⁰

A katonai közigazgatás feladatai közé tartozott az 1915 és 1926 között született férfiak mozgósítása és besorozása, az elhagyott földek megműveltetése, a front szükségleteinek kielégítése is. A Vajdaság egész gazdasági kapacitását a harcoló egységek szolgálatába állították. Az égető szükségletek miatt november 4-én elrendelték mindenféle lábbeli és ruházati alapanyag elkobzását és kisajátítását.¹¹

Már október 18-án, tehát még a katonai közigazgatás bevezetése előtt megkezdődött a német és magyar lakosság mun-

katáborokba gyűjtése és kitelepítése. Megtiltották szabad mozgásukat, anyanyelvük nyilvános használatát, és sor került a németek vagyonának kisajátítására is. A Vajdaságban összesen 41 munkatábort állítottak fel. A katonai közigazgatás kimutatása szerint 1944 végén a vajdasági táborokban mintegy 140 ezer német kitelepített dolgozott, 10 ezren pedig a táborokon kívül. A magyarok létszámára vonatkozóan semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre, egyedül az újvidéki tábor adatai nyújtanak némi támpontot. Eszerint az 1917 fős létszámból 1078 volt német. Feltételezhető, hogy a tábor többi lakója, azaz 839 fő többségében magyar volt.¹² A kitelepítettek a romeltakarításban, a fakitermelésben és a mezőgazdaság különféle területein dolgoztak. A németeket később – ahogyan Közép-Kelet-Európa többi országában is tették – Németországba telepítették. 1946. augusztus végén Párizsban Edvard Kardelj, jugoszláv alelnök és Gyöngyösi János magyar külügyminiszter között – az egyoldalú csehszlovákiai magyar kitelepítések ellensúlyozására – megállapodás született az önkéntes és kölcsönös lakosságcserére, amely 40 ezer magyarországi délszláv, illetve vajdasági magyar áttelepítését irányozta elő.¹³ Kardelj emlékiratában így ír erről: „Mindenekelőtt azért követeltük a vajdasági magyarok egy részének kitelepítését, hogy legalizáljuk ezzel a németek kitelepítését. Csupán igen kis létszámú magyarság kitelepítését követeltük – mindössze negyvenezerét, de ebből senkit sem telepítettünk ki.”¹⁴

A jugoszláviai magyar kisebbséggel kapcsolatos politikában igen rövid idő alatt, már 1944. december 1-jétől változás figyelhető meg. Az ekkor kiadott katonai közigazgatási rendelet megszüntette a magyarok kitelepítését munkatáborokba, intézkedett, hogy a hadköteles férfiak a továbbiakban, amennyiben nem a rendes katonai alakulatokba sorozták be őket, a hadsereg kötelékéhez tartozó munkaszázadokban teljesítsenek szolgálatot.¹⁵ A „kollektíve bűnös magyar kisebbség” gyakorlata tehát két hónapra megérintette a vajdasági magyarságot, domináns kormánypolitikává azonban nem vált, mint például Csehszlovákiában az 1945 és 1948 közötti időszakban.

A decemberig tartó periódus magyarokkal kapcsolatos politikájára a már említett katonapolitikai és gazdasági megfontolásokon túl kétségtávol rányomta bélyegét a helyi délszláv

laosság jó részének nagyon is a közelmúltból táplálkozó magyarellenes hangulata, az ily módon is „elégtételt kapunk minden szenvedésért” reflexe, s a nemzetiségek, köztük a magyarok magatartásának differenciálatlan megítélése. A háború idején az ellenállási mozgalom megerősödésében oly nagy szerepet játszó délszláv – szerb, bosnyák, horvát, szlovén – nemzeti érzés az új körülmények között rövid időre a magyar kisebbség ellen fordult, teret engedve a párt által egyébként mindig is elítélt nacionalizmusnak.

A decemberig tartó politika átértékelése és kritikája kapcsán különösen fontos idézni a JKP VII. vajdasági területi konferenciájának anyagát. Az 1945. április 5–6. között, tehát már Magyarország felszabadulása után, de még Jugoszlávia teljes felszabadulása előtt megtartott tanácskozáson Jovan Veselinov-Žarko, a Tartományi Bizottság titkára így fogalmazott: „A németekkel kapcsolatban semmi nem változott. Itt csupán azt konstatálhatjuk, hogy pártszerveink nem voltak elég éberek . . . A magyarokkal kapcsolatban a helyzet jóval bonyolultabb. Mint tudjátok, sok magyar vett részt a horthysta bűntettekben. De a magyarokkal kapcsolatban speciális az álláspontunk. Magyarország mint állam számunkra soha nem lehet olyan veszélyes, mint a hitleri Németország volt. Németország az az ország, amely ismét felléphet népünk ellen, ha nem semmisítjük meg. Magyarországgal más a helyzet. Ezenkívül mi kommunisták, internacionalisták vagyunk. Megváltoztattuk álláspontunkat a magyarokkal szemben: szükséges fejleszteni bennük azt az érzést, hogy ebben az országban élnek és érte harcolnak.” Az atrocitásokban részt vett magyarokkal szemben – tette hozzá – továbbra is a háborús bűnösökre vonatkozó rendeletek értelmében fognak eljárni. Ahhoz azonban – folytatta –, hogy „a magyarok megszeressék ezt az országot, s hogy konkrét példáit nyújthassák a népünkkel való együttműködésnek, meg kell hogy szabaduljunk a szektásságtól”. A szektásságra helyi példákat említett: többek között, hogy Szabadkán a helyi katonai közigazgatás parancsnoka csupán a szláv származású gyermekek iskolai beíratását engedélyezte, vagy hogy a Duna mentén tartott házkutatások során tömegesen tartóztattak le horvátokat, oroszokat¹⁶ és magyarokat. Az egyik faluban például – tette hozzá – 260 férfit csak

azért tartóztattak le, mert a magyar hadseregben harcoltak. A pártnak és a néphatalmi szerveknek azért kell megszabadulnia e szektás magatartástól – hangsúlyozta –, mert a belső ellenség, a csetnikék és usztasák kihasználják az új hatalom hibáit.¹⁷ A tartományi konferencia határozatban is kimondta: „harcot kell folytatni azért, hogy teljes mértékben érvényesüljön pártunk politikája a nemzetiségi kérdésben, s hogy gyorsan kijavítsunk minden hibát, amelyet ezen a téren elkövetünk”.¹⁸

Az új politikának a lényegét fogalmazta meg a VII. konferencián Blagoje Nešković, Szerbia Tartományi Bizottságának titkára: „Világos, hogy a szerbek és magyarok elzárkózását nem tudjuk egy csapásra megszüntetni. De ha fokozzuk gazdasági téren a politikai harcot, a szerbek érezni fogják, hogy a magyar parasztok és munkások segítenek nekik a szerb reakció elleni harcukban és fordítva, a magyarok érezni fogják, hogy a szerbek segítenek nekik a magyar reakció elleni harcban. Egyértelmű, hogy ily módon jóval könnyebb leküzdeni a szerbek és magyarok közötti feszültséget, mint ha csak elvontan beszélnének nekik a testvériségről, egységről.”¹⁹

A Vajdaság legmagasabb pártfórumán tehát már 1945. április elején megfogalmazódott a katonai közigazgatás nemzeti-ségpolitikai gyakorlatának bírálata, a nyitás szüksége.

Ezt több tényező is egyre sürgetőbbé tette. Egyrészt csaknem befejeződött Jugoszlávia felszabadulása, s így megszűnt a soknemzetiségű Vajdaság háttországi helyzete.²⁰ Mint az idézett dokumentum is utal rá, az új jugoszláv politika úgy ítélte meg, hogy Magyarország felől nem fenyegeti veszély az egységes és népi demokratikus társadalmat építő Jugoszláviát, amelyben minden bizonnyal szerepet játszott a Magyarországon meginduló népi demokratikus fejlődés is. De a konszolidáció eddigi eredményei és további feladatai szintén megkövetelték a magyarok felé nyitást. Annál is inkább, mivel felismerték, hogy a Vajdaság legnagyobb létszámú nemzetiségével szemben hozott adminisztratív intézkedések, az új társadalom különféle területeinek eltorlaszolása nemhogy erősíti, hanem inkább gyengíti az új folyamatok kiteljesedését, a konszolidációt. Nyilván komoly jelzés volt az ország felelős vezetői számára a Koszovóban 1944 decemberében kitört ellenforra-

dalmi lázadás is, amelyben egyéb okok mellett a nemzetiségi sérelmek is közrejátszottak.

A katonai közigazgatást az előzetes terveknél korábban, még Jugoszlávia teljes felszabadulása előtt megszüntették. A Tito marsall által aláírt 1945. január 27-i rendelet értelmében a teljes hatalmat február 15-ig mindenhol át kellett adni a népfelszabadító bizottságoknak.²¹

A pozitív nemzetiségpolitika fokozatos érvényre jutását jelzi, hogy 1945 augusztusában a kisebbségi iskolatörvény nyomán a 15 szerb gimnázium mellett már három magyar tan nyelvű gimnázium is megnyitotta kapuit, s négy, úgynevezett nem teljes magyar gimnáziumban is megkezdődött az oktatás. A 2555 általános iskolai tagozat közül 573 volt magyar tan nyelvű (1723 szerb, 143 szlovák, 34 ruszin, 74 román tanítási nyelvű volt). A földreform során a vajdasági magyar parasztság kapta a kiosztott föld 53%-át, bár részarányuk nem érte el a népesség 23%-át. Említhetjük az első demokratikus választás idején kialakított választói körzetek példáját, ahol a nemzeti kulcs szigorú betartásával is igyekeztek biztosítani az ott élő nemzetiségek arányos képviselését az országos és helyi testületekben.

Az 1945 elejétől hozott intézkedések megteremtették a vajdasági magyarság biztonságérzetét, létrehozták annak a politikai gyakorlatnak az első feltételeit, amelyet már az AVNOJ 1943. novemberi határozata így körvonalazott: a föderatív Jugoszlávia szavatolni fogja „a nemzetiségek minden jogát”.

